

І. О. Кривий

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**АНОТОВАНИЙ ОГЛЯД ДОКТОРСЬКИХ І КАНДИДАТСЬКИХ
ДИСЕРТАЦІЙ З ІСТОРИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ, ЗАХИЩЕНИХ
У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА У 2011 Р.**

Проаналізовано тематику та зміст наукових проблем, висвітлених у докторській та кандидатських дисертаціях, представлених на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата історичних наук.

Ключові слова: дисертація, методологія, принципи, актуальність, новизна, офіційні опоненти, висновки, особистий внесок.

Проанализирована тематика и содержание научных проблем, освещенных в докторской и кандидатских диссертациях, представленных на соискание научной степени доктора и кандидата исторических наук.

Ключевые слова: диссертация, методология, принципы, актуальность, новизна, официальные оппоненты, выводы, личный вклад.

It is considered and made a brief analysis of the scientific problems, which became a subject of researches for applicants of the doctor and the candidate of historical sciences.

Key words: aktual problem, the object of research, personal contribution, the practical value.

На підставі постанови президії ВАК України № 2 – 06/8 від 22. 12. 2010 р. та наказу № 995 від 28.12.2010 р. у Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара було створено спеціалізовану вчену раду з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук за спеціальностями: 07.00.01 – історія України; 07.00.02 – всесвітня історія; 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.

У 2011 році на засіданнях спеціалізованої вченої ради захищено одна докторська та 10 кандидатських дисертацій. Докторська дисертація захищена за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.

Короткий аналіз дисертацій, розглянутих спеціалізованою вченою радою

Докторська дисертація

Сінкевич Євген Григорович – «Краківська історична школа в польській історіографії другої половини ХІХ – початку ХХІ століття». Спеціальність 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Робота виконана на кафедрі міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Науковий консультант – доктор історичних наук, професор Срогош Тадеуш, завідувач кафедри методології історії та історіографії Академії імені Яна Длугоша м. Ченстохова (Республіка Польща).

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор Журба Олег Іванович, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, завідувач кафедри історіографії, джерелознавства та архівознавства; доктор історичних наук, професор Запшкільняк Леонід Опанасович, Львівський національний університет імені Івана Франка, завідувач кафедри археології та спеціальних галузей історичних наук; доктор історичних наук, професор Масненко Віталій Васильович, Чер-

каський національний університет імені Богдана Хмельницького, завідувач кафедри українознавства та етнополітики України.

Актуальність теми дослідження зумовлена активізацією українсько-польських відносин та необхідністю ліквідації лакун у вітчизняній історичній науці при вивченні польської історіографії, а розгляд проблеми має важливе теоретичне і практичне значення.

Наукова новизна дисертації визначається самою постановкою та опрацюванням теми як цілісної наукової проблеми. Автор першим у вітчизняній історіографії висвітлив основні періоди у вивченні краківської історичної школи впродовж другої половини XIX – початку XXI ст.; розглянув загал публікацій з історії зародження, функціонування і занепаду краківської історичної школи.

У дисертації висвітлено основні дискусійні проблеми при вивченні наукової спадщини краківської історичної школи та з'ясовано ступінь опрацювання проблеми і стан джерельної бази; встановлено вплив життєвого шляху і наукової (політичної) кар'єри представників школи на їх бачення історичного минулого польського та інших народів Європи, а також уточнено окремі епізоди біографій основних репрезентантів краківської історичної школи. Дисертант простежив намагання польських істориків створити загальнонаціональну історичну парадигму, яка була б сприйнята національною спільнотою як питомо своя та проаналізував відповідність регіональних особливостей історичної думки і національної ідентичності у різних складових частинах польської етнічної території. Разом з тим, відмічено особливості суспільно-політичної ситуації та соціально-економічного розвитку Галичини у другій половині XIX – на початку XX ст., які мали безпосередній вплив на функціонування краківської історичної школи. Автору вдалося відтворити процес розширення кола дослідників краківської історичної школи й еволюцію їх наукової тематики. Є. Г. Сінкевич довів, що краківська історична школа в польській історіографії є класичним взірцем, а її досягнення виступають свого роду шкалою, за якою оцінюють здобутки інших наукових шкіл та співтовариств. У дисертації розглянуто особливості способу мислення польських істориків (краківська і варшавська історичні школи, львівське історичне середовище) та обґрунтовано тезу про провідну роль краківської історичної школи в польській історіографії другої половини XIX ст., відповідність її кращим зразкам тогочасної європейської історіографії. У роботі простежено та проаналізовано взаємини польських і українських дослідників у царині організації науково-педагогічної діяльності та намагання пошуку компромісів у культурно-освітній сфері. Автором доведено, що наступні покоління дослідників краківської історичної школи загалом більш зважено оцінювали її здобутки, уникаючи «навішування» ярликів.

Основні результати дослідження можуть бути використані як при проведенні подальших пошуків із даної проблематики, так і при написанні узагальнюючих праць з історіографії, історії Польщі та України, при підготовці підручників, посібників із нормативних і спеціальних курсів вітчизняної історії та історії Польщі, навчально-методичної літератури з відповідної тематики, у практичній викладацькій роботі та при розгляді актуальних проблем сьогодення.

За темою дисертації автором опубліковано 31 працю, серед яких 1 індивідуальна монографія, 25 наукових статей у фахових виданнях України, 3 наукові статті у наукових виданнях Республіки Польща і дві статті у матеріалах міжнародних конгресів. Результати дослідження апробовано на 20 міжнародних і всеукраїнських конференціях, де вони отримали високу оцінку науковців.

Кандидатські дисертації

Алексаха Андрій Григорович – «Історико-демографічні процеси в італійському суспільстві XII–XVII ст.: теоретико-методологічний аспект» – 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні дисципліни. Робота виконана на ка-

федрі історіографії, джерелознавства та архівознавства Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, доцент Василенко Віталій Олександрович, ДВНЗ «Національний гірничий університет», професор кафедри історії та політичної теорії; кандидат історичних наук, доцент Дячок Олег Олександрович, Академія митної служби України (м. Дніпропетровськ), доцент кафедри теорії держави і права.

Актуальність теми дисертації зумовлена тим, що історико-демографічні процеси у комплексній взаємодії з іншими соціальними процесами значною мірою визначають розвиток доіндустріальних суспільств. У той же час загальновизнаної концепції демографічних процесів у таких суспільствах у сучасній історичній демографії не існує. Методика, розроблена на основі такої концепції, може бути використана при історичних дослідженнях будь-якого доіндустріального суспільства з метою аналізу широкого кола питань. Для аналізу взаємодії демографічних та соціально-економічних процесів була обрана історія Італії XII–XVII ст. Протягом цього періоду розвиток Італії радикально змінювався і був непрямою лінійним. Демографічна та соціально-економічна динаміка розвитку Італії XII–XVII ст. достатньо добре вивчена, але загальновизнаного пояснення непрямою лінійності розвитку поки що немає. Тому італійський історичний матеріал є дуже цікавим з точки зору апробації теоретичної моделі взаємодії демографічних та соціально-економічних факторів.

У дисертації досліджено методологічні аспекти історичної демографії у загальних теоретичних працях та проаналізовано вивчення історико-демографічних процесів в доіндустріальних суспільствах Європи та в Італії XII–XVII ст. Автором розроблена теоретична модель взаємодії демографічних та соціально-економічних процесів у доіндустріальних суспільствах та запропонована власна методика дослідницького використання теоретичної моделі взаємодії демографічних та соціально-економічних процесів.

А. Г. Алексаха провів дослідження історико-демографічних процесів в Італії XII – початку XVII ст. у комплексній взаємодії з іншими соціальними процесами, в результаті якого здобуті пояснення особливостей розвитку цієї країни протягом означеного періоду.

Загалом наукове значення даної дисертаційної роботи полягає в розширенні науково-методологічної бази історичних досліджень. Джерельна база, на яку спирається дисертант, достатня для висвітлення поставленої проблеми. Обсяг використаних джерел дає підстави для репрезентативного та системного аналізу історико-демографічних процесів в Італії XII – початку XVII ст. Дисертація містить ґрунтовний аналіз наукової історичної літератури з проблематики дослідження.

Дисертант запропонував концепцію (теоретична модель) взаємодії демографічних та соціально-економічних процесів у доіндустріальних суспільствах і на її основі розробив методику, яка дає можливість аналізувати процеси трансформації доіндустріальних суспільств. Проведено комплексне дослідження розвитку Італії XII – першої половини XVII ст., у результаті якого здобуті пояснення особливостей розвитку цієї країни протягом означеного періоду.

Коновалов Олексій Львович – «Історична роль будівництва залізничної і трамвайної мереж у господарській системі Херсонської і Таврійської губерній (кінець XIX – початок XX ст.)» – 07.00.01 – історія України. Робота виконана на кафедрі українознавства Херсонського національного технічного університету. Науковий керівник: доктор історичних наук, професор Сусоров Віктор Дмитрович, Херсонський національний технічний університет, завідувач кафедри українознавства.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор Бачинська Олена Анатоліївна, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, професор кафедри історії України; доктор історичних наук, професор Водотика Сергій Григорович, Херсонський юридичний інститут Харківського національного університету внутрішніх справ, професор кафедри державно-правових дисциплін.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше на основі широкої джерельної та історіографічної бази у роботі проводиться комплексне дослідження проблеми розвитку рейкового транспорту Півдня України і його впливу на господарську систему зазначеного регіону.

Дисертант докладно проаналізував стан і відношення уряду до будівництва та ремонту доріг губернського і повітового значення Херсонської та Таврійської губерній наприкінці XIX ст. Автор показав процес переходу сухопутних шляхів від губернського до земського підпорядкування у 1865 р. та дослідив розробку проектів залізо-кінних доріг на зазначеній території протягом другої половини XIX ст. У роботі відображено процес включення Херсона до загальноросійської системи залізниць у першій чверті XX ст. шляхом будівництва залізничних ліній Джанкой–Херсон, Миколаїв–Херсон, Харків–Херсон та розкрито питання спорудження залізничної колії Харків–Херсон, а також подано відомості про будівництво трамваїв спочатку на кінній тязі, так званої конки, а потім – і на електричній на Півдні України.

Автор визначив особливості впливу зазначених видів транспорту на розвиток господарства Півдня України та міст Миколаєва, Одеси, Херсона в досліджуваній період і уточнив довжину сухопутних і залізничних доріг, а також динаміку вивозу вантажу, у першу чергу – зерна, через південні порти України.

Спеціалізована вчена рада відмітила, що отримані О. Л. Коноваловим результати наукового дослідження відзначаються достовірністю та новизною. Вони стали результатом застосування комплексу загальнонаукових, загальноісторичних, спеціально-історичних та міждисциплінарних методів і принципів пізнання.

Основні результати дослідження можуть бути використані як науковий ґрунт для подальших досліджень з даної проблематики, а також при розробці спецкурсів та навчально-методичних посібників, у практичній викладацькій роботі. За темою дисертації автором опубліковано 6 статей, 5 з яких у фахових виданнях.

Лазнева Ірина Олександрівна – «Українсько-бразильське співробітництво: становлення та розвиток (1991–2004 рр.) – 07.00.01 – історія України. Робота виконана на кафедрі українознавства у Запорізькому національному технічному університеті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент Дедков Микола Васильович, Запорізький національний технікум, декан гуманітарного факультету, завідувач кафедри українознавства.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор Дорошко Микола Савович, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професор кафедри країнознавства; доктор історичних наук, професор Бредіхін Андрій Володимирович, Донецький національний університет, завідувач кафедри всесвітньої історії.

Дисертація Лазневої І. О. присвячена актуальній проблемі сучасної історії України. Для України, як молодій незалежній державі, є вкрай важливим здобуття позитивного досвіду побудови відносин з іншими державами світу. При цьому важливе значення має зміцнення та розширення двосторонніх зовнішньополітичних стосунків перш за все з тими країнами, де створені необхідні умови для розвитку обоюдно вигідно співробітництва.

Вивчення динаміки українсько-бразильських відносин в політичній, економічній та гуманітарній площині відкриває перспективи формування та побудови

моделей співробітництва на світовій арені з урахуванням позитивного й негативного досвіду.

Вперше до кола наукових пошуків введено документи, які дали можливість з'ясувати характер процесів, що відбувалися в обох країнах, та їх вплив на розвиток двосторонніх відносин. Дисертантом зроблено одну з перших спроб розкрити увесь комплекс проблем, пов'язаних зі становленням двосторонніх відносин між Україною та Бразилією на новому, міждержавному рівні. Для досягнення мети було проаналізовано низку міжурядових українсько-бразильських угод, підписаних протягом вказаного періоду, здійснено оцінку рівня їх реалізації, виділені проблеми, для вирішення яких необхідна розробка нових міжурядових документів.

Автор дослідила основні напрями й форми економічної співпраці та визначила результативність українсько-бразильського економічного співробітництва, а також зробила спробу виявити не вирішені проблеми, та визначити причини, що стримують розвиток співробітництва, з метою їх усунення в ході подальших контактів між Україною та Бразилією. На основі аналізу джерел була розроблена авторська періодизація становлення зовнішньополітичних відносин між Україною та Бразилією. На основі вивчення архівних документів, повідомлень зарубіжної та вітчизняної періодики, спогадів емігрантів за кордоном було встановлено, що українська діаспора Бразилії відігравала важливу роль у побудові відносин між двома державами. Також автором встановлено, що найбільшу увагу українська діаспора в Бразилії приділяє зміцненню взаємовигідних контактів в торгово-економічній сфері. Проаналізовано динаміку та зміни структури товарообігу між країнами, задля більш предметного уявлення про рівень розвитку зовнішньої торгівлі проведено порівняльний аналіз зовнішньої торгівлі між Росією та Бразилією. Виявлено, що важливою передумовою для успішного розвитку двостороннього науково-технічного співробітництва стала активна позиція уряду Бразилії щодо залучення в країну новітніх технологій. Одними з найважливіших та найбільш перспективних галузей науково-технічної співпраці України та Бразилії сьогодні є космічна та енергетична.

Практичне значення дисертаційного дослідження визначається можливістю використання його матеріалів при підготовці узагальнюючих праць, навчальних посібників, підручників, довідників. Крім того, представлений у роботі матеріал може стати в нагоді при підготовці до викладання загальних курсів гуманітарного циклу, спеціальних курсів із всесвітньої історії та історії України. Фактичні дані, особливо статистичні показники, можуть виступити в якості важливого аналітичного комплексу у подальшій науковій розробці як окремих аспектів цієї теми, так і суміжних, ще не розв'язаних проблем.

Митрофаненко Юрій Станіславович – «Отаманщина як суспільний феномен Української революції періоду Директорії 1918–1919 років» – 07.00.01 – історія України. Робота виконана на кафедрі історії України Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. Науковий керівник: доктор історичних наук, професор Світленко Сергій Іванович, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, декан історичного факультету, професор кафедри історії України.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України Солдатенко Валерій Федорович, Український інститут національної пам'яті, директор; кандидат історичних наук Ковальчук Михайло Анатолійович, Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, старший науковий співробітник.

Дисертація Ю. С. Митрофаненка присвячена актуальним проблемам сучасної історичної науки, пов'язаним з дослідженням соціально-політичної та військової

історії модерної України. Дисертант проаналізував отаманщину як історичне явище Української революції та зробив висновок стосовно місця цього суспільного феномену в процесах українського державотворення у 1918–1919 рр. На основі широкої джерельної бази, основу якої складають неопубліковані документи органів влади УНР та отаманських формувань, здійснено реконструкцію отаманщини як девіантної форми суспільного руху періоду Директорії.

У дисертації вирішено важливу проблему об'єктивного висвітлення процесів генезису, перетворення, сутності отаманщини, проаналізовано різні типи цього явища, визначено його найхарактерніші вияви в процесі взаємодії нонконформістських суспільних рухів з органами влади УНР. Висновки обґрунтовані завдяки сукупності методів: проблемно-хронологічного, історико-типологічного, історико-порівняльного, просопографічного. Крім того, було застосовано соціологічні та конфліктологічні методики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим узагальнюючим дослідженням отаманщини як оригінальної форми суспільного руху. Уперше здійснено спробу системного аналізу отаманщини, виокремлення її як явища Української національно-демократичної революції, а також встановлено причини, генезис, сутність, трансформацію цього суспільного феномену. Автор розглянув отаманщину як різновид девіантного суспільного руху, спрямованого проти політики Директорії, та виявив особливості отаманських формувань, ментальність її лідерів та рушійних сил, найхарактерніші вияви цього історичного явища. Ю. С. Митрофаненко проаналізував персоналії маловідомих отаманів і запропонував новий варіант типологізації отаманщини, а також висвітлив форми боротьби Директорії з отаманщиною та її наслідки.

Дисертантом виявлено, що, незважаючи на стійкий інтерес до проблеми отаманщини з 20-х рр. ХХ ст. до нашого часу з боку представників української діаспори, української радянської, сучасної української історіографії, а також окремих зарубіжних дослідників, в історичній науці відсутні спеціальні наукові роботи, які б комплексно розкривали отаманщину як історичне явище.

Автором встановлено, що генезис отаманщини як історичного феномену припадає на грудень 1918 р., коли було зафіксовано перші конфлікти отаманських формувань національного спрямування з органами влади УНР. У подальшому подібні загони, які у період протигетьманського повстання підтримували Директорію, почали конфліктувати з Директорією, ігноруючи її накази. Взимку 1919 р. було вперше застосовано дефініцію «отаманщина» для позначення проявів невідповідності отаманських мілітарних груп офіційній владі УНР.

У дисертації визначено, що у процесі перетворення отаманщини на деструктивний, стосовно політики Директорії, чинник виявилась її сутність, яка полягала у діяльності локальних, безконтрольних, не пов'язаних організаційно нерегулярних військових формувань, очолюваних отаманами. Дисертант довів, що, незважаючи на наявність спільних ознак (харизматичний ватажок (отаман), виборність командного складу, партизанська структура, використання «отаманського права», конфліктний характер стосунків з Директорією) отаманські формування не змогли створити спільне альтернативне державній армії військо та виробити єдину стратегію боротьби за державну незалежність УНР.

На основі аналізу ментальності отаманів та мотивації противладних виступів розроблено типологізацію отаманських загонів. Це дозволило виокремити чотири типи отаманщини: козакофільсько-романтичний; військово-опозиційний; соціально-деструктивний; помірковано-конструктивний. Наявність різної мотивації та конфлікти між отаманами унеможлилювали ефективну співпрацю між ними для збереження державності УНР.

Аналіз процесів боротьби Директорії з отаманщиною доводить непослідовність політики Симона Петлюри у стосунках з отаманами та, незважаючи на окремі успіхи, здатність у повній мірі ліквідувати отаманщину.

Практична цінність дисертації полягає в тому, що автору вдалося заповнити певні прогалини в сучасній українській історіографії та скорегувати усталені погляди на окремі проблеми Української революції. До наукового обігу введено нове історичне знання щодо реконструкції принципів взаємостосунків між державними органами влади та девіантними суспільними рухами, які виникли в умовах революційного періоду 1917–1921 р. і намагалися впливати на процеси українського державотворення.

Дисертаційне дослідження Ю. С. Митрофаненка пройшло необхідну апробацію на 9 всеукраїнських конференціях із проблем регіональної, військової, суспільно-політичної історії, а також із проблем міжнаціональних відносин в Україні. Основні положення та висновки дисертації ґрунтовно висвітлені у 11 публікаціях, з них 6 у фахових виданнях.

Руденко Ганна Григорівна – «Археологія в краєзнавстві Катеринославщини (друга половина XIX – початок 30-х років XX століття)» – 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Робота виконана на кафедрі історіографії, джерелознавства та архівознавства Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара. Науковий керівник: доктор історичних наук, професор Ковальова Ірина Федорівна, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, професор кафедри історіографії, джерелознавства та архівознавства.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор Швидько Ганна Кирилівна, ДВНЗ «Національний гірничий університет», професор кафедри історії та політичної теорії; кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Ляшко Світлана Миколаївна, Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Актуальність вивчення процесу становлення та розвитку археологічного краєзнавства конкретного регіону – Катеринославської губернії – зумовлена як необхідністю дослідження особливостей розвитку провінційної науки, обставин формування місцевої наукової школи Д. І. Яворницького, так і вкрай недостатнім вивченням історії та історіографії самої археології. Обрання вищезгаданої теми обумовлено необхідністю вивчення інтелектуальної історії (історії ідей) через антропологію науки, тобто науковий побут, особисті якості та темперамент дослідників, менталітет вчених, та його співвідношення із суспільним менталітетом.

Наукова новизна дисертаційного дослідження зумовлюється зверненням до теми, яка ще не була предметом спеціального розгляду у вітчизняній науці. Вперше пропонується цілісний нарис історії розвитку археологічного краєзнавства в межах окремо взятого регіону – Катеринославської губернії. Створено наукові біографії провідних діячів із екстраполяцією отриманих висновків на загальний процес становлення провінційної історичної думки в Україні другої половини XIX – початку XX ст. Практичне значення роботи полягає у можливості використання отриманих положень та висновків у курсі «Краєзнавство» в навчальних закладах; в першу чергу, Дніпропетровської та Запорізької, частково – Луганської та Донецької областей. Отримані нові біографічні дані можуть бути використані, зокрема, в енциклопедичних та довідкових виданнях.

Г. Г. Руденко проаналізувала історіографічну та джерельну базу дослідження. Література, присвячена краєзнавству, демонструє різноманітність існуючих підходів і розкриває сутність та структурний зміст краєзнавства його об'єктно-предметну основу, співвідношення краєзнавства із локальною та регіональною історією.

У дисертації обґрунтовано виділення трьох хронологічних етапів в дослідженнях пам'яток археології, визначені певні провідні тенденції для кожного з них. Дисертант охарактеризувала складний процес оформлення археологічного

краєзнавства та особливості його інституалізації в регіоні; проаналізувала діяльність аматорів та колекціонерів в умовах відсутності місцевого координуючого наукового центру.

Разом з тим, автор дослідила процес формування наукового центру у Катеринославі на початку ХХ ст. та вплив наукових товариств і інституцій на розвиток археологічного краєзнавства у Катеринославській губернії і довела, що ХІІІ Археологічний з'їзд, який відбувся в 1905 р. у Катеринославі, мав величезне значення для всебічного, в тому числі археологічного, вивчення регіону. Г. Г. Руденко дослідила біографії діячів Катеринославської археології та визначила внесок у археологічне вивчення краю жінок-археологів – П. С. Уварової, А. А. Карцевої, К. М. Мельник-Антонович, А. А. Скриленко та ін. На сторінках дисертації показано відродження польових досліджень під час діяльності, першої в історії вітчизняної археології, Новобудовної Дніпрогесівської археологічної експедиції 1927–1932 рр., очолюваної акад. Д. І. Яворницьким та досліджено науковий доробок у галузі археологічного краєзнавства знаних науковців та аматорів Катеринославіщини.

Апробація роботи відповідає необхідним вимогам. Основні аспекти досліджуваної проблеми знайшли відображення у 8 публікаціях, з них 5 – у фахових виданнях.

Свинаренко Наталія Олександрівна – «Західнонімецьке «економічне диво»: погляд зі Сходу Європи (історіографія проблеми) – 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Робота виконана на кафедрі історії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент Литвиненко Микола Михайлович, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, професор кафедри історії.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор Журба Олег Іванович, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, завідувач кафедри історіографії, джерелознавства та архівознавства; кандидат історичних наук, доцент Давлетов Олександр Рашидович, Запорізький національний університет, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин.

У дисертації Свинаренко Н. О. комплексно досліджено опубліковані праці радянського та сучасного періодів, де були проаналізовані історичні уроки відновлення господарства повоєнної Західної Німеччини. Досліджені основні напрями у вивченні даної теми, окреслені нові аспекти суспільно-економічного життя повоєнної Західної Німеччини, які потребують подальших досліджень і на даний час не знайшли повного відображення у літературі. Основними питаннями роботи є вивчення ідей, тверджень, котрі були в різний час висловлені радянськими, сучасними українськими та російськими вченими і публіцистами про причини стрімкого відновлення західнонімецької економіки в кінці 40-х – 50-ті рр. ХХ ст.; оцінок діяльності тодішнього міністра економіки Л. Ерхарда; еволюція поглядів вчених і публіцистів на соціальні наслідки «ерхардівських» економічних нововведень.

Дисертація є першим у вітчизняній історіографії системним дослідженням історії розвитку і відновлення після Другої світової війни господарства і всього господарського устрою ФРН.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній вперше у вітчизняній історіографії, на дисертаційному рівні, комплексно досліджується процес засвоєння радянською й пострадянською історіографією проблем повоєнного соціально-економічного розвитку Західної Німеччини, виявлених у радянській та пострадянській українській і російській літературі. Автор показала поступову еволю-

цію радянської й сучасної української та російської наукової історичної та економічної думки та проаналізувала причини її зміни, котрі стосувалися оцінок соціально-економічного розвитку повоєнної Західної Німеччини.

Дисертантка довела, що термін німецьке «економічне диво» у своєму розвитку в радянській історіографії еволюціонувало змістовно від поняття «міф», «легенда», «реклама» про стрімке відродження повоєнного західнонімецького господарства до сучасного розуміння східноєвропейською історіографією соціально орієнтованої ринкової економіки, яка за короткий час пройшла складний процес наполегливої праці мільйонів робітників, за умови успішного вкладення американських інвестицій, вчасно проведених грошової та цінової реформ під гнучким контролем держави.

Найзначніші наукові здобутки, за період з початку 50-х до кінця 60-х рр. ХХ ст. з вивчення проблеми історії відродження повоєнної Західної Німеччини належать таким представникам московської новітньої історичної школи германістики: Г. Б. Ардаєву, К. К. Бзаєву, А. Б. Веберу, М. С. Восленському та ін. Уточнено деякі формулювання, конкретизовано висвітлення окремих подій і фактів, котрі почали розглядатися системніше, з чіткішим осмисленням їх витоків та наслідків. Одним із провідних осередків вивчення історії повоєнної Західної Німеччини у СРСР наприкінці 80-х рр. ХХ ст. була дніпропетровська школа, найвідомішими представниками якої були С. Й. Бобилева, А. С. Завьялов, М. Д. Мартинов, К. А. Марков та ін. Тематика досліджень з новітньої економічної історії ФРН кінця 40-х – початку 60-х рр. ХХ ст. у вітчизняних істориків обмежується переважно фрагментарним описом економічної програми Ерхарда, з її вагомими результатами, коротким аналізом соціально-економічних умов напередодні реформ 1948 р., проведенням історичних паралелей між повоєнною ситуацією у Західній Німеччині після Другої світової війни і станом економіки в Україні у перші роки її незалежності.

Севастьянов Олександр Валерійович – «Внесок Російського товариства з вивчення Криму у розвиток історико-краєзнавчих досліджень (1922–1932)» – 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Робота виконана на кафедрі історії України Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. Науковий керівник: доктор історичних наук, професор Непомнящий Андрій Анатолійович, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, професор кафедри історії України.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор Пінчук Юрій Анатолійович, Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, завідувач відділу пам'яток духовної культури; доктор історичних наук, професор Швидько Ганна Кирилівна, ДВНЗ «Національний гірничий університет», професор кафедри історії та політичної теорії.

Дисертація О. В. Севастьянова присвячена актуальним проблемам сучасної історичної науки, пов'язаним з дослідженням регіональної історії та культури України в історіографічному контексті. Дисертант здійснив історіографічний аналіз діяльності та наукової спадщини Російського товариства з вивчення Криму (РТВК), що існувало в 1922–1932 рр., і зробив висновок щодо його внеску у розвиток історико-краєзнавчих досліджень на тлі досягнень та особливостей становлення та практики краєзнавчого руху в СРСР протягом 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. На основі широкої джерельної бази, опублікованої та неопублікованої спадщини низки державних, контролюючих та наукових установ, окремих вчених здійснено реконструкцію документальної бази діяльності РТВК.

У дисертації вирішено важливу проблему об'єктивного висвітлення процесу становлення, основних напрямів діяльності, її результатів та сукупного внеску

членів РТВК в вивчення історії, археології, етнографії та бібліографії Криму, що логічно обґрунтовано закономірностями соціально-економічного та політичного розвитку цього регіону в зазначений хронологічними межами дисертації період, коли здійснювалися значні структурно-функціональні зміни в організації суспільства. Висновки обґрунтовані завдяки сукупності методів, в яких методи просопографічного аналізу та біоісторіографії відіграють основну роль.

Автор вперше відновив та узагальнив історію розвитку окремого наукового співтовариства, яке першим спромоглося вийти на новий рівень організації кримознавчих студій, а саме – створити потужну та дієздатну дослідницьку організацію з керівним центром у Москві та широкою ланкою регіональних відділень, що займалися популяризаторськими заходами безпосередньо на території Кримської АСРР. У роботі комплексно відображено історію створення й організаційного розвитку одного з найбільших краєзнавчих об'єднань СРСР – РТВК.

О. В. Севастьянов виявив та ввів до наукового обігу значний корпус неопублікованих документів з історії РТВК і краєзнавчого руху в СРСР загалом в 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст., представив корпус опублікованих джерел з історії РТВК та здійснив його аналіз та класифікацію, визначив наукову цінність матеріалів, що містяться в ньому. Дисертант склав бібліографічний показник наукової спадщини членів організації, відображеної у публікаціях часопису «Крым» у дисертації. На основі аналізу історіографічної спадщини висвітлено та проаналізовано основні напрями наукових досліджень і популяризаторських заходів членів Товариства, простежено та встановлено зв'язки представників наукової та дослідницької еліти СРСР періоду 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. з кримськими вченими, краєзнавцями, розглянуто форми їх співпраці.

У дисертації визначено основні центри діяльності РТВК (серед них – Москва, Ленінград, а також Євпаторія, Керч, Сімферополь, Ялта, де були створені найбільш активні відділення РТВК), усебічно розкрита діяльність цих осередків, визначені та оцінені основні напрями діяльності та розкрито історичний контекст розвитку як наукових досліджень членів Товариства, так і популяризаторської роботи відділень Товариства та їх результати для розвитку історико-краєзнавчих досліджень.

Дисертантом встановлено основний персональний склад керівних органів, активістів та членів РТВК, виявлена та структурована їх науково-практична спадщина, здійснена її історіографічна оцінка, що дало можливість не лише переосмислити внесок кожного окремого вченого у розвиток регіональної історії та культури, ввести нові невідомі матеріали, а також значно розширити наші уявлення про творчість і наукову спадщину багатьох відомих учених, об'єднаних у лавах науково-дослідницького співтовариства.

Автор проаналізував видавничу діяльність РТВК, що втілилася у випуску часопису «Крым», а також провів ретельний аналіз його форми та змісту, визначив вплив його публікацій на загальний розвиток кримознавства 20-х рр. ХХ ст. Закономірності історико-краєзнавчої діяльності РТВК вписані в контекст соціально-економічного й політичного стану Кримської АСРР в 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст., розвитку освіти, історичної науки, музейної справи та рівня науково-дослідницького вивчення краю в формі як регіональних студій, так і експедицій наукових установ загально радянського рівня (Всесоюзна наукова асоціація сходознавства при ЦВК СРСР, Головна наука Наркомосу РРФСР, Державна академія історії матеріальної культури та ін.), що дає можливість з нових позицій оцінити деякі специфічні особливості різних етапів наукового вивчення Криму.

Дисертаційне дослідження О. В. Севастьянова пройшло необхідну апробацію. Воно обговорювалось на більше ніж 20 міжнародних, всеукраїнських, регіональних та університетських конференціях із проблем регіональної історії, історіографії, історії науки тощо. Основні положення та висновки дисертації ґрунтов-

но-висвітлені на сторінках одноосібної монографії «Десять лет на службе краеведения: Российское общество по изучению Крыма (1922–1932)» (20 ум. друк. арк.) та 6 фахових видань.

Струкуленко Анастасія Степанівна – «Новобудовні археологічні експедиції 40–90-х рр. ХХ ст. та їх внесок у дослідження давньої історії Північно-степової Наддніпрянщини» – 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Робота виконана на кафедрі історіографії, джерелознавства та архівознавства Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. Науковий керівник: доктор історичних наук, професор Ковальова Ірина Федорівна, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, професор кафедри історіографії, джерелознавства та архівознавства.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор Отрощенко Віталій Васильович, Інститут археології НАН України, завідувач відділу археології енеоліту – бронзової доби; доктор історичних наук, професор Шаповалов Георгій Іванович, Запорізький національний технічний університет, професор кафедри українознавства, директор Запорізького краєзнавчого музею.

Актуальність теми дисертації зумовлена відсутністю у вітчизняній історичній науці спеціальних досліджень, присвячених обраній пошукачкою проблематиці. Разом з тим, феномен новобудовних експедицій зазначеного періоду в контексті їх внеску у відтворення давньої історії України є актуальним для формування комплексної картини розвитку археологічних досліджень в Україні в часі і просторі.

Таким чином, наукова новизна дослідження полягає в тому, що воно є першою узагальнюючою працею, в якій, з одного боку, розглядається діяльність новобудовних археологічних експедицій 70–90-х рр. ХХ ст. на території Північно-степової Наддніпрянщини, у т. ч. створення та діяльність археологічного наукового осередку Дніпропетровського державного (національного) університету, а з іншого – їх внесок у вивчення історії давнього населення регіону від доби каменю до пізнього середньовіччя.

Дисертантка розглянула та проаналізувала правові та організаційні засади діяльності, системи підпорядкування та фінансування, кадрового забезпечення, основних напрямків досліджень новобудовних експедицій. А. С. Струкуленко показала історію створення, господарську та фінансову діяльність, кадровий склад, структуру, напрямки польових досліджень, наукову та видавничу діяльність головного виконавця археологічних робіт на новобудовах Дніпропетровської області в 1972–1999 рр. – новобудовної археологічної експедиції Дніпропетровського державного університету.

Автор розробила та запропонувала свою періодизацію діяльності експедиції Дніпропетровського державного університету та створила електронну інформаційно-пошукову систему «Польові дослідження археологічної новобудовної експедиції Дніпропетровського державного університету». У дисертації розглянуто історію відкриттів та розвитку наукової археологічної думки стосовно визначення культурної та хронологічної належності пам'яток Північностепової Наддніпрянщини.

Спеціалізована вчена рада відзначила, що отримані А. С. Струкуленко результати дослідження є цілком достовірними, виваженими та науково обґрунтованими. Результати дослідження А. С. Струкуленко можуть бути використані при розгляді і розробці різноманітних питань з давньої історії України, археології та краєзнавства, а також у практиці сучасних археологічних досліджень та при розробці системи охорони і використання історико-культурної спадщини.

Ходченко Олена Євгенівна – «Менонітські іммігранти в соціокультурному середовищі Північної Америки (1874–1923 рр.)» – 07.00.02 – всесвітня історія. Робота виконана на кафедрі всесвітньої історії Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара. Науковий керівник: кандидат історичних наук, професор Бобилева Світлана Йосипівна, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, кафедра всесвітньої історії, професор.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор Сич Олександр Іванович, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, кафедра нового та новітнього часу, завідувач; кандидат історичних наук, доцент Білоножко Сергій Володимирович, Запорізький національний університет, кафедра всесвітньої історії, доцент.

Дисертаційна робота Олени Євгенівни Ходченко є комплексним дослідженням з адаптації та інтеграції спільноти менонітів до соціокультурних середовищ США та Канади, а також особливостей збереження ними етнопсихологічної ідентичності у приймаючих країнах.

Сучасний етап розвитку людства, на який суттєво впливає світова глобалізація, потребує особливої уваги до питань адаптації, асиміляції та урахування етнічної ментальності. Саме це є великою проблемою світового характеру, оскільки має вирішуватися в умовах інтенсифікації міжнародної еміграції, що стала невід'ємною частиною життя етносів. Нове середовище, до якого потрапляють емігранти, неминуче висуває перед ними проблеми пов'язані з асиміляцією, відмова від якої може загострити стан міжетнічних взаємин у країні, де осідають переселенці. Тому сучасна міжнародна ситуація поряд зі станом міжетнічних відносин доводить політичну та наукову актуальність будь-якого солідного наукового дослідження з проблем соціокультурної адаптації етнічних груп до іноетнічного середовища.

Автором вперше в українській історіографії на базі широкого кола різноманітних джерел висвітлено напрями адаптації менонітських груп до полікультурних країн, які в зазначений період проводили асиміляційну політику «американізації» та «плавильного котла». У роботі докладно розглядаються причини міграції менонітів у 70-х рр. XIX ст., визначено, яке місце посідала спільнота менонітів у планах урядовців Канади та США щодо колонізації Середнього Заходу. Здобувач дослідив етапи входження іммігрантів до соціокультурних середовищ Північної Америки та порівняв процеси адаптації менонітських груп у США та Канаді, що дало можливість цілісно розкрити проблему. В роботі послідовно простежено міжетнічні стосунки менонітських груп з іноетнічним суспільством, проаналізовано зміни у характерних рисах ідентичності в процесі адаптації. У представленій дисертації вперше наводяться дані порівняння результатів адаптації різних конгрегацій та общин в умовах США та Канади.

Автор зазначила, що процеси адаптації менонітів до Нового світу проходили у чотирьох напрямках: природно-господарському, соціально-економічному, соціально-культурному й соціально-психологічному. Модернізаційні процеси, які відбувалися в країнах-реципієнтах, сприяли прискоренню процесів інтеграції новоприбулих і підштовхували до економічної співпраці. Характерною рисою цього процесу стали реформи, в орбіту яких потрапляли і менонітські групи.

У дисертації простежено міжетнічні стосунки менонітських груп з іноетнічним суспільством та встановлено, які менонітські церковні громади досягли рівня акомодатії, а які рівня адаптації. Цікавими є порівняння результатів адаптації різних конгрегацій в умовах США й Канади. О. Є. Ходченко проаналізувала зміни у характерних рисах ідентичності в процесі адаптації і визначила чинники, які впливали на такі зміни (179–188 ст.).

Дисертаційна робота спирається на репрезентативну джерельну базу. До аналізу залучено широке коло вітчизняної та зарубіжної літератури. Основні резуль-

тати роботи можуть бути використані як при проведенні подальших досліджень з даної проблематики, так і при написанні узагальнюючих праць з історії України, Росії, Канади та США, у підготовці загальноісторичних та спеціальних тем і курсів у навчальних закладах.

За темою дисертації автором опубліковано 6 праць, серед них 5 статей у фахових наукових виданнях України. Результати дослідження апробовано на 6 конференціях (міжнародних і всеукраїнських).

Чаркіна Тетяна Іванівна – «Німецька історична школа» другої половини XIX – початку XX століття про генезу капіталізму» – 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Робота виконана на кафедрі історії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент Литвиненко Микола Михайлович, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, професор кафедри історії.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор Стельмах Сергій Петрович, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри історії Росії; доктор історичних наук, професор Троян Сергій Станіславович, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, професор кафедри всесвітньої історії.

«Німецька історична школа» започаткувала новий історико-економічний напрям у німецькій історіографії XIX – початку XX століття. Цей напрям звернув увагу на соціально-економічну проблематику, в центр досліджень поставив процеси, які відбувалися у суспільстві. Представники «німецької історичної школи» вперше підкреслили важливе значення економіки в життя суспільства, створили періодизацію історії за економічним принципом, що було важливим досягненням для історіографії.

Наукова новизна дисертації Т. І. Чаркіної полягає у тому, що вона є першою науковою роботою в українській історіографії, в якій генеза капіталізму у висвітленні представників «німецької історичної школи» другої половини XIX – початку XX ст. стала предметом спеціального дослідження.

Вперше на теоретичному підґрунті досліджено та проаналізовано погляди авторів «німецької історичної школи» другої половини XIX – початку XX століття на генезу капіталізму. Автором доведено, що в концепціях представників «німецької історичної школи» зазначеного періоду генеза капіталізму проаналізована у взаємозв'язку з чинниками соціального, політичного, морально-етичного, правового, культурно-історичного порядку, акцентовано увагу на духовні фактори, що сприяли генезі капіталізму та були окреслені представниками даної школи, а також співставлено погляди та наукові концепції вчених «німецької історичної школи», «класичної» та марксистської шкіл щодо вивчення капіталізму.

Автор розкрила національні особливості як головний критерій та показник економічного розвитку у працях «німецької історичної школи» і окреслила роль суспільних факторів у процесі генези капіталізму, вплив на нього традицій, етнічних особливостей, релігії, звичаїв, національних інтересів, геополітичного положення. У контексті аналізу генези капіталізму «німецькою історичною школою» розкрито історичне значення та новаторський характер концепції автора В. Зомбарта, який на прикладі розвитку Німеччини доводив вплив суспільних факторів, історичного розвитку, національних особливостей на процес формування ринкового господарства.

Дисертанткою визначено роль «німецької історичної школи» у розвитку історичної думки, встановлено концепції її представників щодо генези капіталізму, окреслено особливості розвитку капіталізму для кожної окремої країни.

«Німецька історична школа» об'єднала три покоління істориків у межах «старої» (В. Рошер, Б. Гільдебранд, К. Кніс), «нової» (Л. Brentano, Г. Шмоллер, К. Бюхер) та «новітньої» (В. Зомбарт, М. Вебер, А. Шпітгоф) історичної школи, а також представників «соціальної школи» (Р. Штамлер, Р. Штольцман). Праці авторів «школи» виявили необхідність системи економічних знань в історичній науці; показали значення статистичних фактів, історії економічного життя; обґрунтували роль соціально-економічної організації, значення правових норм.

Представники «історичної школи» мали особливі погляди щодо генези капіталізму, які відрізнялися від марксистських. У своїх працях автори «школи» М. Вебер, В. Зомбарт стверджували, що за допомогою духу підприємництва, який уособлює найкращі, благородні прагнення людської душі, з'явився капіталізм. До того ж цей дух схарактеризований ними в цілій низці загальнолюдських якостей: працьовитості, вірності договору, бережливості, господарських та розумових здібностей. Сприяло зародженню капіталізму і релігійне світобачення. Протестантизм з його духом капіталізму слід визнати важливим чинником історичного розвитку Європи. Співіснуючи з протестантизмом, капіталістичний дух матеріалізувався через активну підприємницьку діяльність, і тим самим відіграв визначальну роль в економічному розвитку європейського суспільства.

Теоретичні та методологічні положення «німецької історичної школи», її концепції розширюють знання про характер та роль чинників, які сприяли появі капіталізму. Перегляд і переосмислення поглядів представників «школи» на генезу капіталізму, на розвиток капіталізму в Німеччині, відмінні від марксистських авторів, є важливим внеском в історичну науку, її творчим розвитком та збагаченням.

Результати дисертаційного дослідження було відображено в 5 статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях України, а також у 5 публікаціях тез конференцій. Положення дисертації доповідалися на 5 міжнародних наукових конференціях.

Всі дисертації були затверджені ВАК України.

Надійшла до редколегії 05.01.2013